

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA TÜRKİYE AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Elnur JAMALOV

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Bölümü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE. e-posta adresi: elnurjamal@gmail.com

Atf: Jamalov, E. (2025). Bağımsızlıktan Sonra Türkiye Azerbaycan İlişkileri. *International Journal of Original Educational Research*, 3(2), 114-129.

Özet

Bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, stratejik, ekonomik ve kültürel bağların güçlenmesi açısından önemli bir ilerleme kaydetmiştir. 2020 yılında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Karabağ savaşı, bu ilişkilerin odak noktalarından biri olmuştur. Türkiye, bu süreçte Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne olan desteğini açıkça ifade ederek iki ülke arasındaki bağları daha da derinleştirmiş ve uluslararası arenadaki etkisini artırmıştır. Bu dönemin ardından, 2021 ve 2022 yıllarında gerçekleştirilen üst düzey temaslar ve imzalanan anlaşmalar, özellikle askeri alandaki iş birliğini güçlendirmiştir. Bu kapsamda, askeri eğitimler, ortak tatbikatlar ve savunma sanayi projeleri, iki ülke arasındaki entegrasyonu sağlamlaştıran önemli adımlar olmuştur.

Ekonomik ilişkilerde ise enerji projeleri kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmış ve Azerbaycan için önemli bir gelir kaynağı yaratmıştır. Bu proje, sadece iki ülke arasındaki ekonomik bağları güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Avrupa'nın enerji arz güvenliğine katkıda bulunarak enerji çeşitliliğini artırmıştır. Bunun yanı sıra, ticaret hacminin genişlemesi ve karşılıklı yatırımların artması, ekonomik ilişkilerin ivme kazanmasına olanak sağlamıştır.

Kültürel alanda ise iki ülke arasındaki iş birliği, toplumlar arası yakınlaşmayı teşvik eden ortak projelerle desteklenmektedir. Eğitim alanında düzenlenen değişim programları ve kültürel etkinlikler, halklar arasında karşılıklı anlayış ve dostluk bağlarını pekiştirmektedir. Türkçe ve Azerice'nin birbirine olan benzerliği, kültürel etkileşimi kolaylaştırarak iki milletin daha da yakınlaşmasına zemin hazırlamaktadır.

2024 yılı itibarıyla Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesi ve bu iş birliğinin bölgesel istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Bu ikili ilişkiler, siyasi diyalogların derinleşmesine ve ortak güvenlik tehditlerine karşı kolektif bir duruş sergilenmesine olanak tanımaktadır. Türkiye ve Azerbaycan, ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında daha fazla bütünleşerek uluslararası platformda güçlü bir ortaklık sergilemeye devam edeceklerdir. Bu stratejik ortaklık, yalnızca iki ülkenin çıkarlarını değil, aynı zamanda bölgenin istikrarını da destekleyecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bağımsızlık, Bağımsızlık Sonrası, Türkiye, Azerbaycan.*

TÜRKİYE-AZERBAIJAN RELATIONS AFTER INDEPENDENCE

Abstract

In the post-independence period, relations between Turkey and Azerbaijan have made significant progress in strengthening strategic, economic, and cultural ties. The Karabakh war between Azerbaijan and Armenia in 2020 became one of the focal points of these relations. During this process, Turkey openly expressed its support for Azerbaijan's territorial integrity, further deepening the ties between the two countries and enhancing its influence on the international stage. Following this period, high-level meetings and agreements signed in 2021 and 2022, particularly in the military field, have strengthened the cooperation between the two nations. In this context, military training, joint exercises, and defense industry projects have been crucial steps in solidifying the integration between Turkey and Azerbaijan.

In economic relations, energy projects play a critical role. The Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP), in particular, has increased Turkey's energy security while creating a significant source of revenue for Azerbaijan. This project not only strengthened the economic ties between the two countries but also contributed to Europe's energy supply security by enhancing energy diversification. Moreover, the expansion of trade volume and the increase in mutual investments have provided momentum for the economic relations between the two nations.

In the cultural field, cooperation between the two countries is supported by joint projects that promote closer ties between their societies. Exchange programs in education and cultural events help foster mutual understanding and friendship between the peoples of Turkey and Azerbaijan. The similarity between the Turkish and Azerbaijani languages facilitates cultural interaction, laying the groundwork for even closer relations between the two nations.

As of 2024, relations between Turkey and Azerbaijan are expected to develop further, playing a significant role in ensuring regional stability. These bilateral relations enable deeper political dialogues and a collective stance against common security threats. In conclusion, Turkey and Azerbaijan will continue to demonstrate a strong partnership on the international stage by further integrating in economic, political, and security domains. This strategic partnership will not only serve the interests of both countries but also contribute to the stability of the region.

Keywords: *Independence, Post-Independence, Turkey, Azerbaijan.*

GİRİŞ

Bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, karşılıklı güven, kültürel bağlar ve stratejik iş birliği temelinde şekillenmiştir. Ancak, bu ilişkilerin derinleşmesi sürecinde bazı zorluklar ve sorunlu alanlar da kendini göstermektedir. Özellikle uluslararası sistemdeki değişimlerin bölgesel yansımaları, iki ülke arasındaki iş birliğini olumsuz etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Örneğin, Ermenistan ile yaşanan çatışmalar, enerji güvenliği, ticari ilişkiler ve siyasi destek gibi alanlarda farklı yaklaşımların ortaya çıkması, ilişkilerde belirsizliklere neden olabilmektedir. Bununla birlikte, iki ülkenin ortak projeler geliştirme ve stratejik iş birliğini derinleştirme yönündeki çabaları, ilişkilerin ilerlemesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu fırsatların verimli bir şekilde değerlendirilebilmesi için, karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi, uluslararası dinamiklere uyum sağlanması ve iç politikaların dikkate alınması gereklidir. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin sürdürülebilirliği, karşılaşılan sorunların çözümüne ve her iki ülkenin uluslararası arenadaki konumlarının güçlendirilmesine bağlıdır. Bu nedenle, 2024 yılına kadar bu ilişkilerin daha da sağlamaştırılması için somut adımlar atılmasının önemi büyüktür.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, 2020 yılında gerçekleşen Karabağ Savaşı sonrasında Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğini ve geliştiğini analiz etmektir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yeniden kavuşmasıyla birlikte, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel bağların daha da derinleştiği gözlemlenmiştir. Araştırma, bu ilişkilerin dinamiklerini, karşılıklı etkileşimlerin boyutlarını ve her iki ülkenin uluslararası sistemdeki konumlarını anlamak açısından önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu araştırmanın önemi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklıkların yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel ölçekte de etkilerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu ilişkilerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, yalnızca iki ülkenin değil, aynı zamanda Avrasya bölgesinin istikrarı ve güvenliği açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle enerji güvenliği, ticaret ve güvenlik iş birliği gibi konuların detaylı bir şekilde ele alınması, mevcut politikaların iyileştirilmesine ve geleceğe yönelik stratejik planlamaların yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, araştırma, iki ülke arasındaki ilişkilere dair kapsamlı ve güncel bir bakış açısı sunarak akademik ve uygulamalı alanda değerli bir referans kaynağı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin 2024 yılına kadar nasıl şekillendiğini incelemeyi hedeflemektedir. Araştırma, özellikle iki ülke arasındaki stratejik ortaklık ve iş birliği bağlamında, uluslararası politikalar çerçevesinde enerji, ticaret ve güvenlik alanlarındaki gelişmeleri detaylı bir şekilde ele alacaktır. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan'ın tarihsel bağları ve ortak kültürel mirasları da bu incelemenin önemli bir parçasını oluşturarak, bu bağların günümüzdeki etkileri analiz edilecektir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin bölgesel etkileri ve uluslararası sistemdeki rolleri değerlendirilecektir. Bu çerçevede, iki ülkenin ortak projeleri, uluslararası piyasalardaki yatırımları ve karşılıklı ticaret ilişkilerinin gelişimi detaylı bir şekilde incelenecektir. Bunun yanı sıra, sosyal ve kültürel etkileşimlerin yanı sıra eğitim, turizm ve spor alanlarındaki iş birliği çalışmaları da araştırma kapsamına alınacaktır. Bu çabalar, iki ülke halkları arasındaki bağların güçlendirilmesine yönelik girişimlerin değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır. Bu kapsamlı analiz, Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin gelecekteki yönelimlerini öngörmek açısından da değerli bir katkı sağlayacaktır.

Azerbaycan ve Türkiye Arasında Ticari İlişkiler

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler, iki ülkenin stratejik ortaklıkları ve ekonomik çıkarları temelinde sürekli bir gelişim göstermektedir. Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye, bu ülkenin en önemli ticaret ortaklarından biri olmuştur. Enerji, inşaat, tarım, tekstil ve hizmetler gibi çeşitli sektörlerde ticaret hacmi istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. Azerbaycan, Türkiye'ye petrol ve doğal gaz ihraç ederken, Türkiye ise Azerbaycan'a inşaat malzemeleri, gıda ürünleri ve makineler gibi farklı ürün gruplarında ihracat gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra, ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi amacıyla iki ülke arasında serbest ticaret anlaşmaları ve ekonomik iş birliği protokolleri imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, iş dünyası için daha uygun koşullar yaratmayı ve ticaret hacmini artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, iki ülkenin ortaklaşa yürüttüğü projeler, özellikle enerji ve altyapı alanlarındaki yatırımlarla ticari bağları daha da güçlendirmektedir. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler, yalnızca ekonomik kalkınma açısından değil, aynı zamanda bölgesel iş birliği ve istikrarın sağlanması bakımından da büyük bir öneme sahiptir (GGK, 2019).

Ekonomik ve Ticari İlişkiler ve İşbirliği Faaliyetleri

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, bölgedeki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça ileri bir düzeyde olup, stratejik ortaklıklarıyla öne çıkmaktadır. İki ülke arasındaki tarihsel bağlar, ortak kültürel miras ve dil birliği, bu ilişkilerin derinleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak mevcut durum, bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilmediğini göstermektedir. Enerji sektöründe gerçekleştirilen iş birlikleri her iki ülke için de ciddi ekonomik faydalar sağlasa da, ticaret hacminin genişletilmesi ve yatırımların artırılması gibi alanlarda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Son yıllarda Azerbaycan, ekonomik yapısını çeşitlendirerek yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. Kafkasya bölgesinde politik ve ekonomik istikrarıyla dikkat çeken Azerbaycan, yalnızca bölgesel bir aktör değil, aynı zamanda uluslararası alanda da etkili bir konuma sahiptir. İki ülke arasındaki iş birliğinin daha da güçlendirilmesi, mevcut potansiyelin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin derinleştirilmesi, her iki ülkenin bölgedeki etkisini artırabileceği gibi, ortak hedeflere ulaşma yolunda daha etkin adımlar atılmasını da sağlayabilir (TOBB, 2006: 1).

Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri, coğrafi yakınlıkları, kültürel bağları ve ortak milli değerleri bakımından birbirini tamamlayıcı bir yapıya sahiptir. Türkiye, dışa açık bir ekonomik yapıya sahip olup, özellikle imalat sanayisinde güçlü bir konuma sahiptir; bu durum, Türk ekonomisinin dinamizmini ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırmaktadır. Diğer taraftan Azerbaycan, petrol ve doğal gaz sektörüne dayalı bir ekonomi geliştirmiştir. Bununla birlikte, Azerbaycan son yıllarda ekonomik çeşitliliği artırmaya ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaya yönelik olarak alternatif sektörlerle yönelmektedir. Türk yatırımcıların Azerbaycan'daki varlığı büyük önem taşımaktadır. Türk sermayesi, özellikle petrol dışı sektörlerde, inşaat, tarım, turizm ve teknoloji gibi alanlarda kayda değer yatırımlar gerçekleştirmektedir. Geçiş sürecindeki Azerbaycan ekonomisi, yabancı yatırımlara olan ihtiyacını sürdürmekte olup, Türk girişimciler bu boşluğun doldurulmasında kritik bir rol üstlenmektedir. İki ülke arasındaki ticaret, ekonomik iş birliği ve karşılıklı yatırımlar, sadece ekonomik kalkınmayı desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda ortak refah ve istikrarın güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik sinerji, her iki ülkenin de gelişimi için büyük bir potansiyele sahiptir (Aras, 2001: 12).

Türk-Azerbaycan ilişkilerinin en önemli gündem maddelerinden biri, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattıdır. Toplam uzunluğu 1774 kilometre olan bu hat, yılda 50 milyon ton ham petrol taşıma kapasitesine sahiptir. İnşası tamamlanan boru hattı, 25 Mayıs 2005 tarihinde Bakü’de düzenlenen bir törenle faaliyete geçmiştir (Bünyadov, 1994). Azerbaycan petrolünün 4 Haziran 2006 tarihinde Ceyhan limanı üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılmaya başlanması, iki ülke arasındaki enerji iş birliği açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. BTC boru hattının ekonomik ve stratejik etkileri üzerine detaylı bir analiz yapılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin 1992-2005 dönemine odaklanan bir değerlendirmesi gerçekleştirilecektir. Bu değerlendirme, ticari ilişkilerin genel eğilimlerini, memnuniyet düzeylerini ve diğer ilgili sonuçları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkileri, 1992-1995, 1996-2000 ve 2001-2005 yıllarını kapsayan üç ayrı dönem üzerinden ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir. Bu analiz kapsamında, ihracat ve ithalat değerlerindeki değişimler, bu değişimlerin nedenleri ve ticarete konu olan ürün grupları gibi değişkenler ele alınacaktır. Yapılacak bu kapsamlı inceleme, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişim sürecine dair önemli bilgiler sunacaktır (Tufan, 2007: 38).

1992-2005 Yılları Arasındaki Türkiye-Azerbaycan Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Genel Değerlendirmesi

Türkiye, Azerbaycan’daki yabancı yatırımların yaklaşık %15’lik kısmını üstlenerek, ülkenin en büyük yatırımcılarından biri olma konumunu sürdürmektedir. Özellikle enerji sektörü dışındaki alanlarda en fazla yatırım yapan ülke Türkiye iken, diğer ülkeler genellikle Azerbaycan’ın kazançlı enerji sektörüne odaklanmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, Türk sermayesinin Azerbaycan ekonomisindeki etkisi giderek belirginleşmiş ve bu süreçte toplamda 1267 Türk sermayeli şirket kurulmuştur. Ancak, 2006 yılı itibarıyla bu işletmelerin yalnızca yarısının aktif olduğu gözlemlenmektedir; bu durum, Türk yatırımlarının Azerbaycan’daki etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Hazine Müsteşarlığı’nın verilerine göre, 2006 yılında Türkiye’den Azerbaycan’a aktarılan sermaye tutarı 1 milyar 41 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte, üçüncü ülkelerden gelen yatırımlar ve elde edilen gelirlerin yeniden yatırıma dönüştürülmesi gibi unsurlar dikkate alındığında, Azerbaycan’daki toplam Türk sermayesinin yaklaşık 1,5 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, Türkiye’nin Azerbaycan ile olan ekonomik bağlarının önemini ve Türk yatırımlarının bölgedeki stratejik değerini ortaya koymaktadır (TOBB, 2006: 1).

Azerbaycan ekonomisi, Türk şirketlerinin çeşitli sektörlerdeki aktif faaliyetleriyle dinamik bir yapı sergilemektedir. Enerji, telekomünikasyon, gıda, bankacılık, sigorta, perakende ticaret, inşaat, tekstil, otomotiv, taşımacılık, kimya, petrokimya, çelik, eğitim, medya ve pazarlama gibi birçok sektörde Türk firmalarının etkisi hissedilmektedir. Özellikle inşaat sektörü, Türk müteahhitlik firmalarının Azerbaycan’da önemli bir varlık gösterdiği alanlardan biridir. 2005 yılı itibarıyla Türk müteahhitlerin Azerbaycan’da gerçekleştirdiği projelerin toplam değeri 1 milyar 483 milyona ulaşmış ve yaklaşık 150 proje tamamlanmıştır. Ancak son dönemlerde, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde olduğu gibi Azerbaycan’da da Türk müteahhitlik firmalarının üstlendiği projelerin sayısı ve hacminde azalma görülmektedir. Bu durum, ekonomik koşullar, yerel rekabet ve küresel değişimlerle ilişkilendirilmektedir. Türk firmalarının Azerbaycan pazarındaki bu değişimlere uyum sağlaması ve sürdürülebilir iş modelleri geliştirmesi, gelecekteki başarıları açısından büyük önem taşımaktadır (Tufan, 2007: 39).

Türkiye’nin Azerbaycan’a ihraç ettiği ürünler arasında gıda maddeleri önemli bir yer tutmaktadır. Un ve unlu mamuller, margarin, buğday, zeytinyağı, yağ, süt ürünleri, yumurta, makarna ve bira gibi ürünler, ticarete öne çıkan başlıca gıda ürünleridir. Ayrıca patates, şeker, çikolata, şekerleme ürünleri ve meyve suları da önemli ihraç kalemleri arasında

bulunmaktadır. Bunun yanı sıra peynir, bisküvi ve hazır deri ürünleri gibi ürünler de Türkiye'den Azerbaycan'a gönderilen diğer mallar arasında yer almaktadır. Tekstil sektörü de önemli bir ihracat alanıdır; tekstil ürünleri, tekstil makineleri ve örme ürünler Türkiye'den Azerbaycan'a ihraç edilen başlıca tekstil ürünleridir. Elektronik ev aletleri, telekomünikasyon ekipmanları ve elektrik malzemeleri gibi teknik ürünler de dikkat çeken ihracat kalemlerindedir. Motorlu taşıtlar, otobüsler, otomobiller, traktörler ve jeneratörler gibi araçlar, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihraç ettiği diğer önemli ürünlerdir. Bunun yanı sıra, Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracatın büyük bir bölümünü enerji kaynakları oluşturmaktadır. Petrol ve petrol ürünleri, ticaretin en büyük kalemlerinden biri olurken, ham alüminyum, ham deri, pamuk ve pamuk ipliği gibi ürünler de önemli ihraç kalemleri arasında yer almaktadır. Polietilen, yün, ham bakır, alkollü içecekler ve fosfatlı gübreler gibi hammaddeler de Türkiye'den Azerbaycan'a ihraç edilen diğer ürünlerdir. Türkiye'nin geniş ürün yelpazesi, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmekte ve ticaret hacminin artmasına katkı sağlamaktadır. Meyan kökü gibi özel ürünler de Türkiye'den Azerbaycan'a ihraç edilen diğer ürünler arasında yer almaktadır (Oğan, 2001: 277).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi genel olarak artış göstermiş olsa da, zaman zaman dalgalanmalar yaşanmıştır. 1992 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 137,3 milyon dolar iken, bu rakam 2005 yılında 794,7 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye-Azerbaycan dış ticaretinde Türkiye'nin lehine bir denge bulunmaktadır; Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat, Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracattan daha fazladır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, ekonomik bağımsızlık çabalarını ve Türkiye ile ticari ilişkilerin gelişimini etkilemiştir (TOBB, 2006: 3).

Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat, özellikle 1997 yılından itibaren çeşitli faktörlerin etkisiyle belirgin bir artış göstermiştir. İlk olarak, Türk ürünlerinin Azerbaycan pazarında tanınırlığı ve kabul görmesi önemli bir rol oynamıştır. İkinci olarak, Türkiye'nin en yakın rakibi olan İran'dan yapılan ihracatın kalite açısından düşük seviyelerde kalması, Türk ürünlerinin tercih edilmesine yol açmıştır. Üçüncü olarak, Türk ürünlerinin üretim süreçlerinin Azerbaycan ile kurulan ortaklıklar aracılığıyla entegre edilmesi, ticari ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamıştır (Atmaca, 2003: 67).

Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımları açısından bakıldığında, yaklaşık 100 Azerbaycan kökenli şirketin Türkiye'de faaliyet gösterdiği ve bu şirketlerin çoğunluğunun hizmet sektöründe yer aldığı görülmektedir. Bu şirketlerin toplam sermayesinin yaklaşık 5 milyon dolar olduğu belirtilmektedir. Türkiye'nin enerji sektöründeki yatırımları ise dikkat çekicidir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Azerbaycan'ın Çırak-Güneşli petrol sahalarındaki projelere %6,75 oranında katılım sağlamıştır. Ayrıca, Şah Deniz projesi, Kurdaş yatak projesi ve diğer enerji projelerinde de Türkiye'nin payı bulunmaktadır. Bu yatırımlar, Türkiye'nin enerji güvenliği ve ekonomik büyümesi açısından stratejik bir öneme sahiptir (TOBB, 2006: 2).

Türkiye, Azerbaycan'a ekonomik destek sağlamak amacıyla 1992 yılında Türk Eximbank aracılığıyla 250 milyon dolarlık bir kredi tahsis etmiştir. Ancak, bu kredilerin kullanımında çeşitli zorluklar yaşanmış ve potansiyel tam olarak değerlendirilememiştir. Kredilerin yalnızca bir kısmı etkin bir şekilde kullanılmış ve birçok proje hayata geçirilememiştir. Bu durum, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınma hedeflerini tam anlamıyla gerçekleştirememesine yol açmıştır (Aslan, 1994: 280-281).

1992-2005 yılları arasındaki Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri, iki ülke arasındaki ticaret ve yatırımların gelişimini göstermektedir. Ancak, bu süreçte yaşanan zorluklar ve eksiklikler, ekonomik ilişkilerin daha da derinleştirilmesi gerektiğini ortaya

koymaktadır. Detaylı analizler ve stratejik planlamalar, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin daha ileri seviyelere taşınması için kritik bir öneme sahiptir (Dikkaya, Çaylak, 2008: 131-157).

1992-1995 Yılları Arasındaki Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri

1992-1995 döneminde Türkiye'nin Azerbaycan'a gerçekleştirdiği yıllık ihracat ortalama 116 milyon dolar düzeyinde gerçekleşirken, Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracat ise yalnızca 24,85 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Bu dengesizliğin temel nedenlerinden biri, Sovyetler Birliği'nin uzun yıllar boyunca uyguladığı sömürge politikalarıdır. SSCB, yaklaşık 70 yıl süresince Türk Cumhuriyetleri'ni ekonomik ve sosyal anlamda geri bırakmış, bu bölgeleri hammadde kaynağı olarak kullanmıştır. Bu nedenle, Azerbaycan gibi Türk Cumhuriyetleri, sanayileşme ve ekonomik bağımsızlıklarını geliştirme konusunda ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Azerbaycan'ın sanayi altyapısının yeterince gelişmemiş olması, ihracat kapasitesini sınırlamış ve bu durum, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaretin asimetrik bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik yatırımları ve ticaret hacmi yüksek bir seviyede seyretmişken, Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı oldukça düşük kalmıştır. Bu ticari dengesizlik, her iki ülkenin ekonomik potansiyelinin tam anlamıyla değerlendirilememesine neden olmuştur (Dünyamalı, 2001: 88).

Sovyetler Birliği'nin politikaları, Azerbaycan'ın sanayileşmesini büyük ölçüde engellemiş ve ülkenin ekonomik açıdan kendi kendine yeterli bir yapıya kavuşmasını zorlaştırmıştır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bu tarihten itibaren ekonomik özerklik sağlama hedefiyle zorlu bir dönüşüm sürecine girmiştir. Ancak, 1991-1995 yılları arasında Azerbaycan ekonomisi %60 oranında küçülmüş, üretim hacimleri azalmış, ekonomik dengeler bozulmuş, ulusal para birimi değer kaybetmiş ve hiperenflasyon yaşanmıştır. Ayrıca, 1992-1994 yılları arasında Ermenistan ile Dağlık Karabağ konusunda yaşanan savaş, Azerbaycan ekonomisini derinden etkilemiştir. Bu olumsuz koşullar, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret hacminin daralmasına ve Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik ihracatının sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, iki ülke arasındaki ticaret hacminin büyüklüğü yalnızca ekonomik ilişkilerle açıklanamaz. Her ne kadar ticaret hacmi düşük seviyelerde olsa da, kritik alanlarda sağlanan iş birliği ve yardımlar, iki ülkenin birbirini desteklemesine olanak sağlamıştır. Örneğin, 1992-1993 yıllarında Rusya'nın Azerbaycan'a uyguladığı temel gıda ambargosu, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesini zorlaştırmıştır. Bu süreçte Türkiye, Azerbaycan halkının temel gıda ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol üstlenmiştir. 1992-1993 yıllarında Türkiye'den ithal edilen ürünlerin %50'sini un ve diğer temel tüketim malları oluşturmuştur.

Türkiye, Azerbaycan ekonomisinin sağlam bir temele oturmasını desteklemek amacıyla bu ülkeye yönelik ihracat yelpazesini genişletmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, makine, ekipman ve metal ürünleri gibi sektörlere odaklanılmıştır. Türkiye'nin bu çabaları, Azerbaycan'ın ekonomik yapısını güçlendirme hedefine katkı sağlamayı amaçlamıştır (Ekin, 2007: 43-44).

1996-2000 Yılları Arasındaki Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri

1996-2000 yılları arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik ihracatı, yıllık ortalama 273 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakam, 1992-1995 dönemine kıyasla 2,35 katlık bir artış ifade etmektedir. Aynı dönemde, Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracat ise yıllık ortalama 57,46 milyon dolar düzeyinde olup, önceki döneme oranla 2,31 katlık bir artış göstermiştir. Bu veriler, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ermenistan ile 1994 yılında sona eren savaşın ardından, Azerbaycan'da siyasi istikrarın sağlanması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde atılan adımlar, ticaret

hacmindeki bu artışın temel nedenleri arasında yer almaktadır. Özellikle fiyatların serbestleştirilmesi, dış ticaretin liberalleştirilmesi ve döviz kuru politikalarının düzenlenmesi, Azerbaycan ekonomisinde göreceli bir istikrar sağlamıştır. Ancak, bu gelişmelere rağmen, iki ülke arasındaki ticaret hacminin yeterli düzeye ulaştığını söylemek zordur.

1998 yılına gelindiğinde, Azerbaycan'ın Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %1,22, toplam ithalatındaki payı ise %0,12 olarak kaydedilmiştir (Atmaca, 2007: 67-68). 2000 yılı itibarıyla bu oranlar sırasıyla %0,84 ve %0,16'ya gerilemiş, Azerbaycan Türkiye'nin dış ticaretinde yalnızca %0,04'lük bir paya sahip olmuştur. Ayrıca, iki ülke arasındaki ticaret hacminin büyüme hızı, Azerbaycan'ın toplam dış ticaret hacmindeki büyüme hızının gerisinde kalmıştır. Örneğin, Türkiye'nin Azerbaycan'ın dış ticaretindeki payı 1998 yılında %21 iken, 1999'da %11'e, 2000'de ise %8'e düşmüştür (Oğan, 2001: 76).

1998-2000 yılları arasında, uluslararası ticaretin yoğun olduğu bu dönemde, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi beklenen ölçüde bir ivme kazanamamıştır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede yaşanan belirsizlikler ve Azerbaycan'ın uzun süre Sovyet sisteminin etkisi altında kalmasının yarattığı yapısal sorunlarla ilişkilendirilebilir. İki ülke arasındaki ticaretin, Azerbaycan'ın diğer ülkelerle olan ticaretine kıyasla yeterince büyümediği söylenebilir. Türkiye'nin Azerbaycan ile ekonomik ilişkilerinin sınırlı kalmasında, bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların yanı sıra, Batılı ülkelerle entegrasyonu zorlaştıran yapısal engellerin de etkisi olmuştur. Bu durum, aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki etkisini artırmasına yol açmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihraç ettiği ürünler arasında gıda maddeleri, tekstil ürünleri ve elektrik malzemeleri öne çıkarken, Azerbaycan'dan yapılan ithalat ise ham alüminyum, pamuk ve petrol ürünleri gibi stratejik öneme sahip ürünlere dayanmaktadır. Bu ticaret yapısı, iki ülke arasındaki ekonomik bağımlılık ilişkisini yansıtırken, aynı zamanda bölgedeki ekonomik dinamiklerin de bir göstergesi niteliğindedir (Oğan, 2001: 14).

Azerbaycan'a yönelik yabancı sermaye yatırımları açısından bakıldığında, Türkiye bu dönemde faaliyet gösteren işletme sayısı bakımından ilk sırada yer almıştır. Ancak toplam yabancı sermaye hacmi açısından Türkiye, İran, Rusya, ABD ve Almanya gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır. Bu ülkeler, özellikle petrol şirketleri aracılığıyla Azerbaycan'a büyük ölçekli yatırımlar yaparak ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin işletme sayısındaki üstünlüğü, Türk girişimcilerin genellikle ticaret yapmayı veya küçük ve orta ölçekli yatırımları tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Türk şirketleri, enerji, kimya, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma ve fırın endüstrisi gibi çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte, petrol ve telekomünikasyon gibi büyük sermaye gerektiren alanlarda Türk şirketlerinin varlığı sınırlı kalmıştır.

Türk girişimciler, genellikle daha düşük sermaye ile faaliyet gösteren projelere odaklanmış, bu durum da Türkiye'nin Azerbaycan'daki ekonomik etkisini artırma potansiyelini sınırlandırmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'daki ekonomik ilişkilerini güçlendirmek ve yabancı sermaye yatırımlarını artırmak için, daha büyük ölçekli ve yüksek sermaye gerektiren projelere yönelmesi gerekmektedir. Bu tür bir strateji, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkisini artırırken, Azerbaycan ile olan ilişkilerini de daha güçlü bir zemine oturtabilir (Atmaca, 2007: 68).

2.3.6. 2001-2005 Yılları Arasındaki Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri

2001-2005 yılları arasında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkiler kayda değer bir ilerleme göstermiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin Azerbaycan'a gerçekleştirdiği yıllık ortalama ihracat 336,16 milyon dolar olarak gerçekleşirken, Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracat ise yıllık ortalama 133,26 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Özellikle Azerbaycan'ın

Türkiye'ye ihracatı, 1996-2000 dönemine kıyasla 2,32 kat artış gösterirken, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı ise aynı dönemde 1,23 kat artmıştır. Bu veriler, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleştiğini ve ticaretin gelişim potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

25 Mayıs 2005 tarihinde faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, iki ülke arasındaki enerji iş birliğini güçlendiren önemli bir proje olmuştur. Bu boru hattının devreye girmesiyle birlikte Azerbaycan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatında dikkate değer bir artış yaşanmıştır. 2005 yılında Azerbaycan'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracat miktarı 270,6 milyon dolara ulaşarak, 1992-2005 dönemi içindeki en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu gelişmeler, enerji kaynaklarının daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlandığını ve iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın pekiştiğini göstermektedir (Tayfun, 2007: 68).

2004 yılı itibarıyla Türkiye ve Azerbaycan'ın toplam dış ticaret hacmi 167,9 milyar ABD doları olarak kaydedilmiştir. Ancak, iki ülke arasındaki ticaret hacmi yalnızca 536,4 milyar ABD doları ile sınırlı kalmıştır. Bu rakam, toplam dış ticaret hacminin yalnızca %0,32'sine denk gelmekte ve oldukça düşük bir oranı temsil etmektedir. 2004 yılında Türkiye, %6'lık pay ile Azerbaycan'ın ticaret yaptığı üçüncü ülkeler arasında yer alırken, iki ülkenin diğer bölgelerle olan ticaretinde Türkiye veya Azerbaycan'ın önemli bir yer tutmadığı görülmektedir. Bu durum, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha fazla geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Azerbaycan'ın en çok ihracat yaptığı ülke olan İtalya, %45'lik payıyla dikkat çekerken, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaretin daha çeşitli ve güçlü bir yapıya ulaşması gerektiği anlaşılmaktadır. 2005 yılına gelindiğinde, Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatta maden yakıtlarının %74,5'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisi, imalat sanayisi açısından daha dengeli bir yapıya sahipken, Azerbaycan ekonomisi daha çok hammaddeye dayalı bir yapı sergilemektedir (Tayfun, 2007: 47-48).

Bu dönemdeki ekonomik veriler, her iki ülkenin ticaret ilişkilerinin gelişim potansiyeline sahip olduğunu göstermekle birlikte, mevcut ticaret hacminin yeterince yüksek olmadığını ve ticaretin çeşitlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin önündeki engellerin aşılması ve ticaretin daha geniş bir yelpazeye yayılması, ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

İki Ülke Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Karşılaşılan Sorunlar

1991-2005 yılları arasında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu süreçte iki ülke arasındaki ticaret hacminin, her iki ülkenin toplam dış ticaret hacmine oranla oldukça düşük seviyelerde kalması, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gereken pek çok alanın bulunduğunu göstermektedir. Bu sorunların çözülmesi durumunda, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da ilerlemesi ve bu gelişmenin ekonomik ve siyasi açıdan olumlu yansımaları olacağı açıktır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde karşılaşılan sorunların detaylı bir şekilde incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'da piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamış olsa da, aşırı bürokratik engeller, yargı sistemindeki yetersizlikler ve vergi sistemindeki karmaşık yapılar, girişimciler için güvenli bir iş ortamı oluşturulmasını zorlaştırmıştır. Bu durum, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin yanı sıra yatırımları da olumsuz yönde etkilemiş ve girişimcilerin faaliyetlerini sürdürmesini güçleştirmiştir (Dünyamalı, 2001: 105-106).

Azerbaycan, Gürcistan ve İran'da bankacılık işlemlerinin uzun sürmesi, nakliye süreçlerindeki zorluklar ve taşımacılık sektöründeki verimsizlikler, iki ülke arasındaki dış ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Türk şirketlerinin finansman açısından Türkiye'den yeterli destek alamaması, ekonomik iş birliğinin gelişimini engelleyen bir diğer önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik iş birliği, diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerde de olduğu gibi, yeterli derinliğe ulaşamamıştır. Bu durum, mevcut ekonomik süreçlerin analitik yöntemlerle yeterince değerlendirilememesi ve stratejik bir çerçevenin oluşturulamamasıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, ekonomik iş birliği süreçleri genellikle beklenmedik olaylar ve siyasi değişimlerin etkisi altında şekillenmiştir. Alınması gereken önlemlerin zamanında belirlenmemesi ve uygulanamaması, süreçlerin etkinliğini azaltmıştır (Atmaca, 2007: 69).

Türkiye'nin Azerbaycan ve diğer Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarında hedef ve strateji eksikliği dikkat çekmektedir. Özellikle, bağımsızlık sürecinde duyulan heyecan ve coşku, bu ülkelerle ilişkilerin başlangıçta ivme kazanmasını sağlamış olsa da, zamanla Rusya ve diğer bölgesel güçlerin etkisi, Türkiye'nin dış politikasını pasif bir konuma itmiştir (Sönmezoglu, 2005). Bu durum, Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerde tutarsız bir yaklaşımı beraberinde getirmiş ve Türkiye'nin bu ülkelerle daha etkili bir iş birliği geliştirmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) gibi kuruluşların zamanla etkinliklerini yitirmesi, bu ilişkilerin derinleşmesini engelleyen bir diğer faktör olmuştur. Bu nedenle, Türkiye'nin bu alandaki politikalarında yeniden bir yapılanmaya gidilmesi gerektiği açıktır (Atmaca, 2007: 52).

Türkiye'nin Azerbaycan ve diğer Türk Cumhuriyetleri üzerinde "ağabey" rolü üstlenme çabası, ilişkilerde sorunlara yol açan bir diğer önemli faktör olmuştur. Türkiye, sahip olduğu coğrafi konum ve potansiyel nedeniyle bu rolü üstlenmeye çalışmış, ancak bu yaklaşım Türk Cumhuriyetleri tarafından yanlış anlaşılmıştır. Sovyetler Birliği'nin etkisi altında uzun yıllar geçiren bu ülkeler, Türkiye ile ilişkilerinin eşitlik temelinde kurulmasını beklemiş, ancak "ağabey" misyonu, geçmişte yaşanan baskıcı uygulamaları hatırlatarak temkinli bir tutum sergilemelerine neden olmuştur (Atmaca, 2007: 50).

Türkiye ile Azerbaycan arasında doğrudan bir karayolu bağlantısının bulunmaması, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri olumsuz etkileyen bir diğer önemli faktördür. Bu durum, özellikle Rusya ve İran gibi bölgesel aktörlerin avantaj elde etmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Gürcistan üzerinden ticaret yapması, yüksek vergiler ve İran'ın uyguladığı tonaj kısıtlamaları nedeniyle zorluklarla karşılaşmıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeliği kapsamında yaptığı gümrük anlaşmaları, Türkiye ile ekonomik iş birliğini daha da zorlaştırmıştır. Türk iş insanlarının karşılaştığı yüksek yol vergileri, gümrükleme sorunları ve vize işlemlerindeki zorluklar, ticari faaliyetlerin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Azerbaycan'daki kayıt dışı ekonomi ve haksız rekabet koşulları, Türk girişimciler için ciddi bir dezavantaj yaratmıştır. 1997 öncesinde yabancı sermaye yatırımlarına yönelik vergi indirimlerinin kaldırılması, özellikle petrol sektöründe olumsuz etkiler yaratmıştır (Oğan, 2001: 77).

1998 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ve buna bağlı olarak gerçekleşen devalüasyon, Rus ürünlerinin Azerbaycan pazarında fiyat avantajı elde etmesine yol açmıştır. Bu durum, Rus ürünlerine olan talebin artmasına neden olmuş ve Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik ihracatında önemli bir düşüşe sebebiyet vermiştir (Oğan, 2001: 13).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin daha ileri bir seviyeye taşınabilmesi için mevcut sorunların çözümüne yönelik stratejik adımlar atılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini engelleyen faktörlerin

ortadan kaldırılması ve ilişkilerin daha dengeli bir zemine oturtulması büyük önem taşımaktadır.

İki Ülke Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Amacıyla İleri Sürülen Fikirler

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Ancak, bu ilişkilerin daha sağlam bir zemine oturması ve ekonomik bağların güçlenmesi için tarafların karşılıklı güven inşa etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, iki ülke arasında güven ortamının tesis edilmesi ve Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşadığı zorlukların aşılmasına yönelik adımlar atılması önem arz etmektedir. Azerbaycan'ın yatırım ortamını iyileştirmesi ve yabancı sermayeyi çekmesi, ekonomik büyüme açısından kritik bir rol oynayacaktır. Türkiye ise, Azerbaycan'a bilgi, sermaye, organizasyonel destek ve nitelikli iş gücü sağlama konusundaki katkılarını artırarak bu sürece destek olmalıdır. İki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerde ortak bir vizyon geliştirmesi, küresel ekonomide daha etkin bir şekilde yer almalarını sağlayacaktır. Ayrıca, uluslararası meselelerde ortak hareket edilmesi, her iki ülke için de faydalı sonuçlar doğuracaktır (Atmaca, 2003: 70).

Azerbaycan, diğer Türk Cumhuriyetleri gibi, petrol ve doğalgaz başta olmak üzere demir cevheri, alüminyum, kurşun, bakır ve çinko gibi zengin doğal kaynaklara sahiptir. Bu stratejik kaynakların daha verimli bir şekilde değerlendirilmesi için Türkiye'nin de içinde bulunduğu Türk devletleri, sanayileşmiş ülkelerle iş birliği yapmalı ve konsorsiyumlar kurarak ortak yatırımları teşvik etmelidir. Aynı zamanda, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve bu kaynakların etkin kullanımı, ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır (Çarıkçı, 2005: 9).

Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki geniş petrol rezervleri sayesinde küresel enerji piyasasında önemli bir oyuncu haline gelmiştir (Pamir, Necdet, 2006). Azerbaycan, uluslararası iş birliklerini artırarak konsorsiyumlar oluşturmakta ve bu süreçte yabancı ortaklarla ortaklıklar geliştirmektedir. Konsorsiyumlara katılan ülkeler ve şirketler, ekonomik ve politik güçlerine göre paylar almakta, bu da Azerbaycan'ın enerji sektöründeki rekabet avantajını artırmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler de bu süreçte gelişmektedir. Tarım ve kimya sanayi gibi sektörlerde iki ülke arasındaki hammadde potansiyeli, ortak yatırımlar için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Türk şirketleri, bu fırsatları değerlendirerek Azerbaycan pazarında aktif bir rol üstlenmektedir. Bankacılık sektöründeki iş birliği, ekonomik ilişkilerin derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Her iki ülkenin ekonomik istikrarını artırmak için ortak projelerin desteklenmesi, daha sağlam bir iş birliği platformu oluşturacaktır (Atmaca, 2003: 69).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik bağların güçlendirilmesi, ilişkilerin daha ileri bir seviyeye taşınması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte, Azerbaycan'da gerçekleştirilecek reformların başarılı olabilmesi için bankacılık, sigorta, döviz yönetimi, gümrük düzenlemeleri, yabancı yatırım hukuku ve serbest piyasa ekonomisinin tüm unsurlarının uluslararası standartlara uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Finansal sistemin rasyonelleştirilmesi, yabancı yatırımcıların güvenini artıracak ve doğrudan yatırımları teşvik edecektir. Türkiye'nin serbest ticaret ve üretim bölgelerinin oluşturulmasına yönelik teknik destek sağlaması, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artıracaktır. Böyle bir yapılanma, ekonomik çeşitliliği artırarak yerel girişimcilerin küresel pazarlara entegrasyonunu kolaylaştıracak ve istihdamı artırarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacaktır (Çarıkçı, 2005: 11-12).

Türk-Azerbaycan ilişkilerindeki sorunların ele alınması ve daha güçlü iş birliklerinin geliştirilmesi amacıyla, her iki ülkenin hükümetleri, akademisyenler, iş insanları ve bağımsız uzmanlardan oluşan bir komisyonun kurulması önerilmektedir. Bu komisyon, ilişkilerin çok

boyutlu bir şekilde ele alınmasını sağlayacak ve stratejik iş birliği alanlarını belirleyecektir. Ayrıca, Türkiye-Azerbaycan stratejik ortaklığına yönelik kapsamlı bir faaliyet planı geliştirilmesi ve bu planın uygulanabilirliğini sağlamak için uzun vadeli bir mekanizma oluşturulması gerekmektedir. Bu tür bir plan, sadece iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Türk dünyası arasındaki dayanışmayı ve iş birliğini de güçlendirecektir (Mesimov, 2001: 283).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin daha etkili bir şekilde yönetilebilmesi için güçlü bir koordinasyon mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mekanizma, mali yardımlar, krediler, ortak projeler ve diğer faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır. Aksi takdirde, ekonomik iş birliğinde karşılaşılan sorunlar, projelerin verimliliğini olumsuz etkileyebilir. Türkiye, Azerbaycan ve diğer Türk Cumhuriyetleri arasında iş birliğini artırmak amacıyla parlamentolar arası hukuk komisyonlarının oluşturulması ve ortak çıkarların korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımlarının güvence altına alınması için uluslararası tahkim mekanizmalarının benimsenmesi ya da bölgesel bir tahkim kurulunun oluşturulması, yatırım ortamını iyileştirecek ve iş birliğini teşvik edecektir (Çarıkcı, 2005: 12).

Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik yaklaşımı, "ağabeylik" ya da "hamilik" anlayışından ziyade eşitlik temelinde kardeşçe bir ilişki üzerine inşa edilmelidir. Türkiye'nin temel hedefleri arasında, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecine katkıda bulunmak, ekonomik zorlukların aşılmasına yardımcı olmak, demokrasi ve piyasa ekonomisinin gelişimini desteklemek ve Azerbaycan'ın uluslararası topluma entegrasyonunu sağlamak yer almalıdır. Bu hedefler doğrultusunda Türkiye, kendi imkanları dahilinde Azerbaycan'a destek sağlamaya devam etmelidir (Atmaca, 2003: 54).

İki Ülke Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Kanuni Dayanakları

Azerbaycan, tarihsel süreç boyunca Türkiye'yi stratejik bir ortak olarak görmüş ve özellikle Ebulfez Elçibey döneminde bağımsızlığını kazandıktan sonra, Türkiye ile ilişkileri güçlendirmeyi dış politikasının temel önceliklerinden biri haline getirmiştir (İbadov, 2007; Tombuloğlu, 2018). Bağımsızlık sonrası dönemde imzalanan çeşitli anlaşmalar, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin genişlemesi ve derinleşmesi için yasal bir temel oluşturmuştur. Bu çerçevede, 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından iki ülke arasında yapılan anlaşmalar ve protokoller, ekonomik ve ticari bağların güçlendirilmesine yönelik önemli unsurlar içermekte ve aynı zamanda barış ile iş birliğinin hukuki dayanağını teşkil etmektedir. Bu süreç, iki ülkenin uzun vadeli stratejik ortaklıklarını pekiştirme konusundaki kararlılığının bir göstergesidir (Atmaca, 2007: 53-55).

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan önemli belgelerden biri, 10 Ocak 1990 tarihinde imzalanan "Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü"dür. Bu protokol, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik bağların güçlenmesi açısından kritik bir rol oynamıştır. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında imzalanan Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha derin bir çerçevede ele alınmasını sağlamıştır.

2 Ocak 1992 tarihinde Ankara'da imzalanan "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" da önemli bir dönüm noktasıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan İşbirliği ve Birlik Anlaşması, 10 Ocak 1990 tarihli protokolün yerini alarak iki ülke arasındaki ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin kapsamını genişletmiştir. Bu anlaşma, iş birliğinin boyutlarını detaylı bir şekilde tanımlayarak, ilişkilerin daha sistematik ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Böylelikle, uluslararası düzeyde de yeni iş birliği fırsatlarının önü açılmıştır.

İki ülke arasında imzalanan “Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İşbirliği Anlaşması” da ekonomik ilişkilerin hukuki temellerini güçlendiren önemli bir belgedir. Bu anlaşma kapsamında yer alan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma” ile “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine İlişkin Anlaşma”, ekonomik bağların gelişimini destekleyen önemli düzenlemeler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan arasında yatırımların karşılıklı teşvik edilmesi ve korunmasına yönelik anlaşma, ekonomik iş birliğinin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır.

Azerbaycan Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin geliştirilmesine yönelik iş birliği anlaşması da ekonomik ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Türkiye-Azerbaycan Karma Ekonomik Komisyonu’nun farklı dönemlerde gerçekleştirdiği toplantılar sonucunda hazırlanan protokoller, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin uzun vadeli bir perspektifle ele alınmasını sağlamıştır.

Özellikle, Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri arasında imzalanan “Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması”, iki ülke arasındaki ekonomik bağların güçlendirilmesi açısından stratejik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Karma Ekonomik Komisyon’un birinci, ikinci ve üçüncü dönem toplantılarında alınan kararlar ve imzalanan protokoller, ekonomik ilişkilerin sistematik bir şekilde ilerlemesine olanak tanımıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısı, iki ülkenin karşılıklı iş birliğini geliştirmek amacıyla imzaladığı çok sayıda anlaşma ve protokole dayanmaktadır. Bu belgeler, ekonomik ilişkilerin sürdürülebilir bir çerçevede gelişmesine katkı sağlamakla birlikte, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın da güçlenmesine hizmet etmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bağımsızlık sonrası ilişkileri analiz etmek için nitel bir araştırma yöntemi kullanmıştır. Araştırmada, tarihsel analiz ve literatür taraması temel alınmıştır. Öncelikle, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişimini anlamak için akademik makaleler, kitaplar, resmi belgeler ve raporlar incelenmiştir.

Veriler, bağımsızlık sonrası dönemde gerçekleşen önemli olaylar, enerji projeleri, askeri iş birliği ve kültürel etkileşimler gibi ana temalar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin bölgesel ve uluslararası etkilerini değerlendirebilmek için karşılaştırmalı analiz yöntemi uygulanmıştır.

Son olarak, elde edilen bulgular, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel bağlamdaki dönüşümünü ve bu ilişkilerin bölgesel istikrar üzerindeki etkisini açıklamak amacıyla yorumlanmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağımsızlığını kazandıktan sonra zor bir süreçten geçen Azerbaycan, Haydar Aliyev’in liderliğinde hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. İlham Aliyev, babasının geliştirdiği stratejiyi devam ettirerek enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara açılmasını sağlamış ve bu süreçte ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü artırmıştır. Denge politikası sayesinde Azerbaycan, Batı ve Rusya ile ilişkilerini sürdürerek uluslararası arenada daha görünür hale gelmiştir. SOCAR gibi önemli kuruluşlarla enerji sektöründe güçlü bir aktör

konumuna gelen Azerbaycan, bu başarılarına rağmen iç politikada farklı görüşlerin ortaya çıkmasıyla halk arasında Aliyev yanlıları, muhalifler ve koşullu destekçiler arasında bir ayrışma yaşamıştır. Ekonomik büyüme, enerji ve tarım politikalarının geliştirilmesiyle desteklenirken, Güney Gaz Koridoru ve TANAP gibi projelerle bu gelişmeler daha da pekişmiştir. Bu durum, Azerbaycan'ın enerji güvenliğini artırmasının yanı sıra uluslararası alandaki itibarını da güçlendirmiştir. Ülkede izlenen politikalar, Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamış, onu bölgesel ve küresel düzeyde daha etkili bir aktör haline getirmiştir.

Azerbaycan, bağımsızlık mücadelesinin etkisiyle 1992 yılında önemli siyasi değişimlere sahne olmuştur. Mutalibov liderliğindeki otoriter yönetim, Halk Cephesi'nin demokratikleşme çabalarını hızlandırmış ve Hocalı Katliamı'nın ardından Mutalibov'un istifasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler, Parlamento'nun Mutalibov'u suçlu ilan etmesine neden olmuş ve 15 Haziran 1992 tarihinde halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı unvanını alan Ebulfez Elçibey'in göreve gelmesine zemin hazırlamıştır (Huseyinli, 2020). Bu süreç, Azerbaycan'ın siyasi yapısında köklü değişimlere yol açmıştır.

Halk Cephesi'nin bir yıllık iktidarı sırasında, iç istikrarı sağlamak ve merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Yasadışı silahların kullanımı yasaklanmış, ekonomik reformlar uygulanmış ve anayasa hazırlıkları için komiteler oluşturulmuştur. Kültür politikaları, ulusal kimliğin yeniden inşasına katkıda bulunmuş, Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi ve Latin alfabesine geçiş gibi adımlar, kültürel bilinci güçlendirmiştir. Ayrıca, genç nesillere tarihi mirasın aktarılması hedeflenmiş ve bu doğrultuda bağımsızlık bilincini artıran çalışmalar yapılmıştır.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan sorunlarını çözmesi ve Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmesi, Türk-Azerbaycan ilişkilerinin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin üstleneceği arabuluculuk rolü, Güney Kafkasya'da istikrarın sağlanmasına yardımcı olurken, Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltabilir. Bunun yanı sıra, Azerbaycan'ın çok partili demokrasiye geçişi ve piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi, iç huzuru artıracak ve uluslararası iş birliklerini kolaylaştıracaktır. Türkiye'nin bu süreçte sağlayacağı destek, Azerbaycan'ın dönüşümünü hızlandıracak ve iki ülke arasındaki çok yönlü iş birliğini güçlendirecektir.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesi için coğrafi yakınlık ve derin kültürel bağlar ön plana çıkarılmalı, siyasi ve ekonomik iş birliğinin ötesine geçilmelidir. Bu ortak tarih ve kültür, ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından sağlam bir zemin oluşturmaktadır. Ayrıca, Ermeni işgalinin sona ermesi, Türkiye-Ermenistan diyalogunun başlaması için ön koşul niteliğindedir ve Türk dünyası arasındaki iş birliğinin artırılması büyük önem taşımaktadır. Kısa ve orta vadeli stratejik planların oluşturulması, ilişkilerin daha verimli hale gelmesini sağlayacak ve karşılıklı beklentileri karşılayacaktır. Azerbaycan'ın Türkiye ile güçlü ortaklıklar kurması, bölgesel dinamikler açısından da fayda sağlayacaktır. Özellikle demiryolu bağlantılarının geliştirilmesi, iki ülke arasındaki doğrudan ulaşımı kolaylaştırarak siyasi ve ekonomik alanlarda önemli avantajlar sunacaktır. Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Hattı'nın bir an önce tamamlanması gerekmektedir.

Bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, her iki ülkenin stratejik hedefleri doğrultusunda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Türkiye, bu bağımsızlığı tanıyan ilk ülke olarak Azerbaycan ile güçlü bir kardeşlik bağı kurmuştur. Bu süreçte enerji iş birliği, ticaret, kültürel etkileşim ve askeri ortaklık gibi birçok alanda yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

(TANAP) gibi projeler, ekonomik bağların güçlenmesine ve Türkiye'nin enerji arz güvenliğinin artmasına katkı sağlamıştır. 2024 yılına kadar bu ilişkilerin daha da derinleşmesi beklenmektedir; zira her iki ülke de ortak projelerde ve uluslararası platformlarda iş birliğini artırmak için yoğun çaba göstermektedir. Aynı zamanda, Kafkasya'daki jeopolitik gelişmeler Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği desteği daha da artırmıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü kararlılıkla savunmuş ve bu doğrultuda siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir.

Kaynakça

- Aras, O.N. (2001). *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Aslan, Y. (1994). *Elçibey, Aliyev ve Azerbaycan Fenomeni*, Avrasya Etütleri, İlkbahar 1.
- Atmaca, T. (1999). *Yirminci Yüzyıl Sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1998)*, Şafak Matbaası, Ankara.
- Bünyadov, Z. Yusuf, Y. (1994). *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azerbaycan Devler Neşriyatı.
- Çarıkçı, E. (2005). "Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve İşbirliği İmkânları", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu aylık "İşveren" dergisi, Aralık.
- Demir, A.F. (2006). "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikasını Oluşturmasında Rol Oynayan Unsurlar", Beş Deniz Havzasında Türkiye, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Doğançay-Aktuna, S. (2004). Language planning in Turkey: yesterday and today. *International Journal of the Sociology of Language*, (165), 5-32.
- Dünyamalı, V. (2001). "Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İşbirliği: Sorunlar, Perspektifler", *Avrasya Dosyası Dergisi* Azerbaycan Özel Sayısı, İlkbahar 2001, Cilt 7, Sayı 1, s.88.
- Ekin, T. (2007). *Ekonomi ve Enerji Politikaları Kapsamında Türkiye Azerbaycan ilişkileri (1991-2005)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- GGK A.Ş, (2019). "Haqqımızda," *Güney Gaz. Koridoru A.Ş'nin Resmi Sitesi*, <https://www.sgc.az/az/haqqimizda>, (13.12.2024).
- Huseyinli, M. (2020). *20. yüzyılda Azerbaycanın bağımsızlığa kavuşması sürecinde siyasal parti sisteminin oluşumu* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- İbadov, A. (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler, Doktora Tezi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Mesimov, A. (2001). "Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", *Avrasya Dosyası Dergisi* Azerbaycan Özel Sayısı, İlkbahar, Cilt 7, Sayı 1.
- Oğan, S. (2001). "Azerbaycan'ın Tanımlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri", *Avrasya Dosyası Dergisi* Azerbaycan Özel Sayısı, İlkbahar 2001, Cilt 7, Sayı 1
- Pamir, A. N. (2006). "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri İstanbul, 10 Mart.

- Resulzade, M. E. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)*, İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4 Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Tayfun A. (2003). *Küreselleşme Çağında Türkiye-Azerbaycan*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Tobb, C. (2006). *Azerbaycan*. In İ. Aydıngün, Ç. Balım-Harding (Eds.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Tombuloğlu, T. (2018). Türk Basınında Elçibey. Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yılında Er Kişi Ebulfez Elçibey'e Armağan. Haz. Saadettin Yağmur Gömeç vd. Berikan Yayınevi.
- Türkiye-Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İlişkileri, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayını, Mart 2006.